

МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLANING RIVOJLANISHIDA TIL VA NUTQ MARKAZINING AHAMIYATI.

*Buxoro pedagogika kolleji
"Maktab ta'limiga tayyorlov" o'quv amaliyoti o'qituvchisi
Ortiqova Gulshan Toshpo'latovna.*

Annotatsiya: Ushbu maqolada, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning rivojlanishidagi til va nutq markazlarining ularga va muassasaga bo'lgan ahamiyati haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: til, nutq, ta'lim, tarbiya, rivojlantirish, nutqiy intellekt, xotira, tasavvur, maqsad, vazifa, so'z boyligi, bog'lanishli nutq, nutqning tovush tomoni, nutqning grammatik tomoni, badiiy adabiyot.

Annotation: This article talks about the importance of language and speech centers in the development of children of preschool age for them and the institution.

Key words: language, speech, education, education, development, speech intelligence, memory, imagination, goal, task, vocabulary, connected speech, sound side of speech, grammatical side of speech, fiction.

Аннотация: В данной статье говорится о значении языковых и речевых центров в развитии детей дошкольного возраста для них и учреждения.

Ключевые слова: язык, речь, образование, воспитание, развитие, речевой интеллект, память, воображение, цель, задание, словарный запас, связная речь, звуковая сторона речи, грамматическая сторона речи, художественная литература.

Bolalarning og'zaki nutqini asosan nutqni rivojlantirish markazlari amalga oshiradilar va ular quyidagi vazifalarni bajaradilar:

a) kitoblar, o'yinchoqlar, bolaning dam olish kunini qanday o'tkazgani, uning oila a'zolari: ota-onasi, opa-singlisi, aka-ukasi va shunga o'xshashlar to'g'risida jamoa tarzida va yakka tartibda suhbatlar o'tkazish;

b) albomlar, jurnallar, yangi kitoblar, otkritkalar, rassomlarning yangi asarlarini ko'rish;

d) she'rlarni takrorlash;

e) to'g'ri talaffuz qilishga o'rgatish, nutqning Grammatik tuzilishini shakillantiruvchi didiktik o'yinlar;

f) tovushlarni to'g'rilash bo'yicha yakka tartibda shug'ullanish.

Maktabgacha ta'limning asosiy vazifasi bolalarni maktabda ta'lim olishga tayyorlashdan iboratdir. Ya'ni bolalar maktabgacha ta'limda aniq bilimlarnigina emas, fikrlash ko'nikmasini egallashi, tengdoshlari va kattalarning nutqlarini tushunishlari, ular bilan erkin fikr almashish, hamkorlik asosida faoliyat ko'rsatishi talab etiladi. Bolalarning ona tilida obrazli va mantiqiy fikrlashi, tasavvurlarini nutq orqali to'g'ri ifodalashi o'zini [nazorat qilishi](#), boshqarishi, kuzatish, eshitish, eslab qolish, umumlashtirish, solishtirish kabi aqliy tayyorgarlikka ega bo'lishi zarur. Bu vazifani bajarishda, albatta, ona tilida nutq o'stirish fanining o'rni, ahamiyati kattadir. Chunki til kishilarning o'zaro aloqa vositasi bo'lib, u barcha kishilar uchun baravar, teng xizmat qiladi, shu bois til ijtimoiy hodisa bo'lib, jamiyat taraqqiyotidagi o'zgarishlar, yangilanishlar tilda o'z aksini topadi.

Til birliklari nutqni hosil qiladi, ya'ni har bir inson o'z fikrini boshqalarga til orqali, til [birliklari orqali bayon qiladi](#), boshqalari fikrini til orqali egallaydi, tushunadi. Ya'ni nutq tevarak-atrofdagi voqea-hodisalar haqidagi fikr muloqazalarni boshqalarga yetkazishdir. Shuning uchun til va nutq inson hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Maktabgacha ta'limda nutq o'stirish metodikasi fanining o'qitilishi, nutq o'stirish usullarini bilish, har bir yosh guruhda bolalar nutqini o'stirish vazifalarini to'g'ri hal etish imkonini beradi, bolalarni maktabga tayyorlash vazifasining bajarilishini ta'minlaydi. Yuqorida bayon qilingan fikrlardan shunday xulosa qilish mumkinki, o'zbek tili qadimiy til sifatida taraqqiy etgan, jamiyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida jamiyat a'zolari uchun xizmat qilmoqda.

Respublikamiz mustaqilligi o'zbek tili taraqqiyotiga ijobiy ta'sir etdi, tilimiz mustaqillikning mohiyatini ifodalash, ta'lim tizimining barcha bosqichida ona tili ta'limini takomillashtirishga xizmat qilmoqda. Maktabgacha ta'limda bolalar nutqini o'stirish ularga ona tilini amaliy o'rganish demakdir.

Nutq o'stirish metodikasi pedagogik fan sifatida 1920 yillargacha pedagogika fani tarkibida taraqqiy etdi, so'ng mustaqil fan sifatida shakllandi.

Nutq o'stirish metodikasi pedagogik fan sifatida maktabgacha ta'limda bolalar nutqini o'stirishni puxta egallagan mutaxassis tayyorlashda buyurtmachi sifatida, ilmiy izlanishlar asosida yaratilgan "Ilk qadam" tayanch dasturini o'quv jarayoniga joriy etish, nutq o'stirish metodikasi bo'yicha bilim va malakalarni shakllantirishning nazariy va amaliy jihatdan mutanosibligini ta'minlaydi, nutq o'stirish usullarini ishlab beradi. Uni takomillashtirish, eng qulay usulni qo'llash orqali bolalarga ona tilini amaliy o'rgatish, nutqda [til birliklaridan foydalanish](#), o'zaro nutqiy muloqot munosabatida ona tilida fikrni to'g'ri, ifodalay olish, tengdoshlari nutqini tinglab tushunish nutqda til birliklarini ajrata bilish (tovush, so'z) nutq meyyorlarini ishiga mos holda o'rganib borish, unga amal qilish kabi faoliyatini shakllantiradi.

Demak, nutq o'stirish metodikasi fani maktabgacha ta'limda nutq o'stirish vazifasini amalga oshiradi, bolalarda ifodali, aniq, lo'nda va obrazli so'zlashishni shakllantirish orqali ona tilini amaliy o'rgatadi, bolalarga ta'lim beradi.

Nutq o'stirish metodikasi fani maktabgacha ta'limda bolalarni og'zaki nutqini o'stirish, tengdoshlari va kattalar bilan nutqiy muomala malakalarini shakllantirish orqali nutqda so'zdan to'g'ri va o'rinli foydalanish, ya'ni nutq va xulq egasi bo'lish kabi ma'naviy axloqiy sifatlarni, so'zlash odobini egallashni shakllantiradi.

Nutq o'stirish metodikasi pedagogik fan sifatida rivojlantiruvchi vazifani bajaradi. Ya'ni usulika bolalar nutqini o'stirish orqali ularning nutq a'zolarini anatomik-gimnastik mashq qildirish orqali nutqning ravon tushunarli bo'lishini ta'minlaydi: bolalar tafakkuri, aqliy faoliyatini rivojlantiradi, ularda nutq odobi, ma'naviy barkamollikni shakllantiradi. Chunki yaxshi rivojlangan nutq tushunarli ta'sirchan bo'ladi, bola o'z nutqini to'zati boradi.

Nutq o'stirish metodikasi pedagogik fan sifatida bolalar nutqini o'stirishning pedagogik qonuniyatlari, pedagogik faoliyatning shakllanishi va talablarini o'rganadi, nutq o'stirishning eng samarali omillari, [vositalarini](#), usul va usullarini hozirgi zamon pedagogikasining yutuqlari, ilmiy pedagogik talablari asosida ishlab chiqadi, ta'limga, fanga tavsiya etadi. Nutq o'stirish metodikasi ana shu pedagogik vazifadan kelib chiqqan holda pedagogikaning quyidagi asosiy savollariga javob beradi.

Nimani o'rgatish kerak? Bunda maktabgacha ta'lim ishidagi bolalarda qanday nutqiy malaka va ko'nikmalarni shakllantirish lozimligini nazarda tutiladi. Bu vazifa O'zbekiston Respublikasining ta'lim mazmunini zaruriy o'zagi hisoblangan ta'lim standarti asosida amalga oshiriladi, bunda ta'limning barqaror darajasini ta'minlash sharti bajariladi. O'quv yuklamalari meyyorga keltiriladi, tarbiyachi bolalarning o'quv faoliyati darajasi, shaxs sifatlari rivojlanishi, uning nutqiy faoliyatini nazarda tutgan holda ta'lim jarayonini tashkil etadi.

Qanday o'qitish kerak degan pedagogik savolga javob beradi. Buning uchun maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning nutqini o'stirish usul va usullarini qo'llash imkoniyati, o'rni, qo'llangan usullar samarasi nazarda tutiladi, usul va usullarni takomillashtirishga zamonaviy texnologiyani joriy etishga alohida diqqat qilinadi.

“Ta'lim to'g'risi”dagi Qonun, Kadrlar tayyorlash milliy dasturini amalga oshirishda an'anaviy usullar bilan bir qatorda noan'anaviy, o'yin usulining qo'llanishi, mujassam mashg'ulotlarni tashkil etilishi, ayniqsa, hozirgi zamon yaxshi pedagogik texnologiyani ta'limda qo'llash kabilar bunga misol bola oladi.

Nima uchun aynan shunday o'qitish kerak? savoliga usulika fani nutq o'stirishning nazariy va amaliy asoslangan omillari, vositalarini qo'llash zarurligini ifoda etadi.

Nutq o'stirish metodikasining asosiy vazifasi tarbiyachilarni maktabgacha ta'limda nutq o'stirishning [ilmiy pedagogik asoslangan](#), eng samarali natija beradigan omillari, vositalari va usullarini ishlab chiqish, tarbiyachi, pedagog, ota-onalarni nutq o'stirish

usullari haqidagi bilimlar bilan qurollantirish, eng qulay usullardan foydalanish, nutq o'stirish mashg'ulotlarini tashkil etish samaradorligini oshirishga doir bilimlar bilan qurollantirishdan iboratdir.

Nutq o'stirish metodikasining mazmuni maktabgacha ta'limda bolalar og'zaki nutqini o'stirish, bolalarda kattalar, tengdoshlari bilan nutqiy muloqot, muomala qilishni bilishga o'rgatishdir. Maktabgacha ta'lim davrida bolalar 2-3 ming so'z boyligiga ega bo'lish va undan foydalanish, eshitganlarini aytib berish, ko'rganini gapirib berish, suratlarga qarab mazmun bo'yicha hikoya [tuzish va uni aytib berish](#), asosiy tayanch so'zlar yordamida hikoya tuzishga o'rgatiladi. [Shuningdek](#), nutqning ifodaliligi, nutq tovushlarini to'g'ri, aniq talaffuz etish, tilning grammatik shakllaridan nutqda to'g'ri foydalanish, badiiy asarni tinglash, tushunish, mazmunni eslab qolish va so'zlab berish, asar qahramonlari nutqi xususiyatlarini ajrata bilish, obrazli bayon etish kabi amaliy intellektga ega bo'lishni rivojlantiradi, maktabga nutqiy jihatdan tayyorlaydi.

Bu vazifalarni bajarishda nutq o'stirish metodikasi o'zining usulolohik asosi bolgan pedagogika fani yutuqlariga, g'oyaviy-nazariy asosi bo'lgan milliy g'oya va milliy mafko'ramiz tamoyillariga, kadrlar tayyorlash milliy dasturiga asoslanadi. Shuningdek, nutq o'stirish metodikasi maktabgacha ta'limda nutq o'stirishni tashkil etishda ilg'or pedagoglarning amaliy tajribalari, tajriba-sinov natijalari, ilmiy- uslubiy adabiyotlarda tavsiya etilgan fikr- muloqazalarga asoslanadi natijada yaxshi vazifalarni, muammolarni va tavsiyalarni chuqur talqin etadi, eng maqbulini ta'limga joriy etadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ona tilining ahamiyati juda katta, bolalarga o'z ona tilida ko'plab mashqlar va topshiriqlar bajarish uning til boyligini shakllantirishga sabab bo'ladi. Uning nutqini ifodaliligi va o'z fikrini tez va ravon talqin qilishida maktabgacha ta'lim tashkilotida berilgan ona tilidagi ta'limlar qo'l keladi. Bolanida o'z ona tilisida chiroyli suhbat qura olish, o'z tilida mustaqil va ravon matn o'qish, she'riyat va ifodali o'qishga, nutq madaniyatiga mehr uyg'otish zarur. Bola hayoti davomida faqat nutq ustida ishlashga ham majburlantirilmasligi kerak. Hayot faoliyatida bola faqat o'zligini rivoji uchun harakat qilishi lozim, ungga to'g'ri yo'nalish berish kattalarning qo'lida, ba'zan, bolaning o'ziga mustaqil tanlovni qo'yib berish va uning tanlovini hurmat qilish lozim. Ijobiy tanlovi va mustaqil fikrlashi hurmat-e'tiborga sazovor bo'lganda bola o'ziga ishonchini orttiradi, agarda, buning aksi bo'lsa, bola kelajakda mustaqil hayotga qadam qo'yishdan, mustaqil g'oyaviy fikrlashlardan o'zini doim yiroq tutadi, uning barcha ijobiy yutuqlarini rag'batlantirish lozim, shundagina u hayotidan mamnun va o'zini topishi mumkin.

Bolaga yoshligidan hayotning qiyinchiliklarini qadam va qadam tushuntirib, bunday holatlarda o'zini qanday tutishi kerakligini o'rgatish lozim. Doim ham emas,

ammo, u bilan suhbatlashyotganda ungga jiddiy muomala qilish lozim, jiddiy vaziyatlarda jiddiylik, vaqti-vaqtida o'yinqaroqlik ham kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Konsitutsiyasi. –T.: O'zbekiston. 2012.
2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. –T.: O'zbekiston, 1997.
3. Ўзбекистон Республикасининг Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi. – T.: O'zbekiston, 1997.
4. O'zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risidagi” qonuni O`R.Q-595.16.12.2019 yil.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2017-2021-йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2707-сонли Қарори. 2016 йил, 29 декабрь.
6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Мактабгача таълим муассасалари фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида” ги 528- сонли Қарори. 2017 йил, 19 июль.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Мактабгача таълим тизими бошқарувини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5198-сонли Фармони. 2017 йил 30 сентябрь.
8. “Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш Концепцияси. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида” ги 2019 йил 8 майдаги ПҚ-4312- сон Қарорига 1-илова.
9. “Умумий типдаги давлат ва нодавлат мактабгача таълим ташкилотлари тўғрисида” Низом. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 13 майдаги 391-сонли “Мактабгача таълим ташкилотлари фаолиятини янада такомиллаштириш чора тадбирлар тўғрисида”ги Қарорига 1-илова.
10. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Bolalarni boshlang'ich ta'limga majburiy bir yillik tayyorlash tizimini yanada rivojlantirish chora tadbirlari” to'g'risida 132-sonli 9 mart 2020 yil.